

TUSOR ANNA

Máriássy vs. Gyöngyösi**Egy nádori adomány sorsa a 17. század végi Felső-Magyarországon
(A költő Gyöngyösi István életrajzához)**

Írásom alapjául két per szolgál, melyeket Máriássy Miklós, Máriássy Gábor és Jelenik András indított Gyöngyösi István ellen. A perek fontosabb dokumentumait a 2017-ben megjelent *Gyöngyösi István levelei és iratai* című kiadvány adta közre.¹ Dolgozatom célja meghatározóan a kiadott iratok alapján az élete alkonyán lévő Gyöngyösi István peres ügyeinek összefoglalása jogtörténeti és biográfiai szempontból, mely által életének ezen szakasza újabb szempontból kerülhet megvilágításra. Birtokperei ugyanis saját elmondása szerint mélyen hatottak életére, egészségére, ez azonban könnyen be is látható a továbbiakban kifejtett események láncolatából, melyek igencsak Gyöngyösi ellen irányultak.

A peres felek rövid bemutatása

Máriássy család

A Máriássy család egyike a legrégebbi felső-magyarországi nemes családoknak. Családfájuk a 13. századra vezethető vissza, amikor 1264-ben Batiz ispán királyi adományban megkapta a csetenyei erdőséget, ezáltal megalapozva a család szepességi meghonosodását.² A 17. századra átugorva láthatjuk, amint Máriássy Miklós és Gábor, Máriássy Ferenc fiai, apjukat követve, hűen kitartanak Thököly Imre mellett a végsőkig. Még 1685-ben is, amikor a Szepesség már újra meghódolt Lipótnak, kiálltak Thököly mellett. A Szepesi Kamara mindezt látva, elrendelte hűtlenség okán a család ingatlan javainak lefoglalását. A testvérpár, hogy birtokaikat visszakapják, nem sokkal ezután hűséget esküdött I. Lipótnak.³ Ennek ellenére húsz év múlva mindketteüket II. Rákóczi Ferenc fejedelem táborában találjuk. Az 1705. évi szécsényi országgyűlés által a protestánsoktól elvett egyházak, iskolák visszaadását illető intézkedések végrehajtására létrehozott bizottság tagjává választották a protestáns Máriássy Miklóst, aki egyben Rákóczi ezredese volt, és 1710-ben hunyt el pestisben. Testvére,

* A szerző az ELTE ÁJK 4. éves hallgatója.

1 Gyöngyösi István, *Levelei és iratai*, kiad. JANKOVICS József, NYERGES Judit és TUSOR Péter, Régi Magyar Könyvtár. Források 15 (Budapest: Balassi Kiadó, 2017).

2 IVÁNYI Béla, „A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243–1803”, *Közlemények Szepes vármegye múltjából* 9 (1917): 1–177, 8.

3 Uo., 38–40.

Gábor szintén Rákóczi mellett harcolt, a szabadságharc után pedig Lengyelországba menekült.⁴

Gyöngyösi István

Az ungi és gömöri Gyöngyösi István alakjának kettéválasztása után a számunkra fontos költő életéről az alábbiakat tudjuk. Gyöngyösi István 1629-ben született. 1651-ben a nagyszombati egyetem elsőéves hallgatója, a későbbi nádor Esterházy Pállal együtt. 1663-tól Wesselényi Ferenc nádor és Széchy Mária komornyikja, majd 1671–1673 között lett Andrassy Miklós familiárisa. Ezután nem sokkal vette feleségül a mindössze 17 éves Andrassy-udvarhölgyet, Görgey Juditot, aki fiatalon, 1691-ben hunyt el. Házasságukból nyolc gyermek született. Öt fiáról tudjuk, hogy 1694-ben Gábor a nagyszombati egyetemen filozófiát tanult, Imre Kassán szintaxist, további három fia Ignác, Zsigmond és György ekkor még magántanuló Krasznahorkán. Három lánya Rozália, Julianna és Magdolna; gyermekei közül Ignác nem érte meg a felnőttkort. Családjával 1674-től Csetneken, majd 1684 után Krasznahorkán, 1697-től pedig újra Csetneken élt.⁵ Gyöngyösi István első ízben hét éven keresztül volt Gömör vármegye alispánja,⁶ 1686-tól 1693-ig, majd újból 1700-tól haláláig, 1704-ig. Két alispánsága között a vármegye esküdt ülnöke (*juratus assessor*) volt.⁷

A nádori adomány

Gyöngyösi István 1691-ben Esterházy Pál nádortól adományba kért Gömör vármegyei birtokrészeket és Torna vármegyei szőlőket. Kérelmének alapja, hogy néhai Nyirő József, Rozsnyó érseki város lakosa magtalanul hunyt el, ezért azon birtokai, amelyek a város területén kívül helyezkedtek el,⁸ magszakadás címén a királyi *fiscusra* háramlottak a *Tripartitum* alapján. Eszerint a király minden nemesnek igaz és törvényes utóda, így magszakadás esetén azoknak összes fekvő jószágai és birtokjogai a szent koronára háramlanak.⁹ Az adományban kért egyrésztől a Nyirő család tulajdonában álló, másrésztől a Nyirőék által zálogjog címén bírt birtokokat. Azoknak a zálogjogon bírt birtokoknak a tulajdonjogát is kérte, amelyeket a Máriaassy család adott Nyirő Józsefnek zálogba, mivel Máriaassy István hűtlensége miatt ezen birtokok a királyi *fiscusra* háramlottak.¹⁰

4 Uo., 45.

5 Lásd revideált életrajzát: GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 418–441. Különösen: 425–428 és 431–432.

6 Uo., 70. sz. A Szepesi Kamarának (1695. április).

7 Uo., 154. sz. Andrassy Péter figyelmeztető levele Gyöngyösi Istvánnak (1696. február 29.).

8 Megjegyzendő, hogy bár a városon belüli területekre kiterjedt az érseki jog, mivel Rozsnyó földesura az esztergomi érsek, de mivel Nyirő nemesember volt, ez a jog nem terjedhetett ki a városon túli birtokaira.

9 *Tripartitum* I. 10. 1.§.

10 GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 56. sz. Gyöngyösi István Esterházy Pálnak (1691).

Kérvénye szerint meg is kapta a birtokokat. Esterházy adománylevele Kismartonban kelt 1693. július 13-án. Annak ellenére, hogy a nádor csak teljes adományt tehetett, vagyis csak olyan birtokokat adományozhatott, amelyek nemcsak *de iure*, hanem *de facto* is visszaháramlottak a koronára,¹¹ jelen esetben nem így történt. Amikor ugyanis Esterházy Pál nádor a fent említett birtokokat Gyöngyösinek adományozta, ezek még nem szálltak vissza ténylegesen a kincstárra. Az érintett birtokokat ugyanis csak az adományozás után kezdték lefoglalni, ami Gyöngyösinek, mint levelében írja a Szepesi Kamarának, jelentős összegébe került.¹² Szintén ezt támasztja alá, hogy a nádori adomány alapján végbement beiktatás idején az ellentmondók birtokban voltak, és a Szepesi Kamara csak ezután foglaltatta le a *possessióikat* a *fiscus* részére az akkori birtokosok kezéből.¹³

A nádor csak tiszta adományt tehetett, vagyis amelyet valaki kizárólag az érdemeiért kap; szemben a vegyes adománnyal, melynél az adományos érdemein kívül bizonyos pénzösszeget is fizetett.¹⁴ A vegyes adomány tulajdonképpen adásvételi szerződést pótolta a kamara és az adományos között.¹⁵ Jelen esetben a nádori adományt azonban (amely csak tiszta adomány lehetett, s amelyet Gyöngyösi István gömöri alispánként végzett odaadó munkájáért és hűségéért kapott) kiegészítette egy, a kamarával kötött szerződés. A Szepesi Kamara tudniillik a nádori adomány érvénytelenségére hivatkozva – mivel az túllépte a 32 jobbágytelket –, lefoglaltatta a birtokokat.¹⁶ Majd azután adta csak Gyöngyösi kezébe azokat, hogy megfizetett ezer rajnai forintot, majd a Felső-magyarországi Császári Királyi Bizottság döntése alapján még további ötszáz forintot.¹⁷ (A Kamara hivatalszervezete működésének ellenőrzésére 1694 őszén az uralkodó bizottságot küldött ki Aichpüchl báró személyében, amely bizottság a következő év júniusáig felülvizsgálat alá vette a kamarai ügyköröket.)¹⁸

Az első per a vármegyén

Az adománybirtokokba való bevezetésre a *Tripartitum* alapján – miszerint minden adományt egy éven belül beiktatással kell megerősíteni, akár ellentmondanak, akár nem¹⁹ – képviselőjét, Török Miklóst, és Berzseny Demeter kanonokot küldte ki a Jászói Káptalan. Ők a feladatnak a törvényes rend szerint 1693. november 3-án, 5-én, 7-én és 9-én mindenhol eleget tettek. A beiktatásnak a Máriaassy család nevében Máriaassy Pál ellentmondott, akihez csatlakoztak a Nyirő rokonok. Az adott birtokrészek ekkor a ke-

11 ECKHART Ferenc, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Budapest: Politzer Zsigmond és fia jogi könyvkereskedés kiadása, 1946), 346.

12 GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 68. sz. Gyöngyösi a Szepesi Kamarának (Kassa, 1694. február).

13 Uo., 77. sz. Gyöngyösi a Kamarai Konzisztóriumnak (Kassa, 1696. március 12. előtt).

14 BOTH Ödön, „A magyar feudális tulajdon fő vonásai a kései feudalizmus idején”, *Jogtörténeti Szemle* 6. sz. (1984): 328–332, 330.

15 ECKHART, *Magyar alkotmány...*, 347.

16 GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 144. sz. A Szepesi Kamara Pelsőczy Györgynek (1694. február 12.).

17 Uo., 77. sz. Gyöngyösi a Kamarai Konzisztóriumnak (Kassa, 1696. március 12. előtt).

18 SZÜCS Jenő, *A szepesi kamarai levéltár* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 93.

19 *Tripartitum*, I. 32.

zeiknél voltak.²⁰ (Pontosabban a Máriássyak a visszaváltás címén visszakerült részeket már továbbadták zálogba Jelenik Andrásnak). Az ellentmondások miatt Gyöngyösi a birtokokat nem foglalta el, hanem perbe hívta a *contradictorok*at. Erre a lépésre azért kényszerült, mert az adományos, ha az ellentmondó birtokban volt, a birtokot nem foglalthatta el, jogát a birtokhoz per útján volt kénytelen keresni.²¹

A Szepesi Kamarának azonban csupán ekkor jutott tudomására a szóban forgó birtokok helyzete, vagyis hogy azok a koronát illetik. Így csak a beiktatás során történt ellentmondások után foglaltatták le a birtokokat, és vették ki azokat az akkori birtokosok kezéből. Ezután került sor a szerződésre 1694. február–április folyamán Gyöngyösi és a Kamara között, amikor Gyöngyösi birtokba került, közvetlenül az ezer forint megfizetése után. Ez az összeg nem bizonyult elégnek, mivel a Császári-Királyi Komisszió – miként korábban már előkerült – még ötszáz forint megfizetésére kötelezte, csak ennek megfizetése után hagyta meg őt a javak birtokában. Ugyanakkor felszólították, hogy a konvencióhoz szerezzen királyi jóváhagyást az Udvari Kamaránál.

A *consensus regius* elnyeréséhez Gyöngyösi 1695 tavaszán a Szepesi Kamara ajánlását kérte.²² Következő levelében azt tudatta a Kassán székelő kamarai tanácsosokkal, hogy az ügy nem az Udvari, hanem a Magyar Kamarához került, ahol elakadt.²³ A következő évben, 1696-ban viszont már azt írja a Kamarának, hogy sikerült megszereznie a királyi beleegyezést.²⁴ Mivel a korábbi ellentmondások miatt a *contradictorok* kezénél maradtak a birtokok, így annak ellenére, hogy már a nádori adomány mellett is bevezette magát, Gyöngyösi a birtokokba megint beiktattatta magát, aminek a fent megnevezettek újra ellentmondtak, ezúttal már birtokon kívül.

Az ellentmondók közül Máriássy Miklós és Gábor, illetve Jelenik András (neki adták zálogba a Máriássy testvérek a csetneki és rudnai birtokrészeket, amelyeket a Nyirő rokonoktól váltottak vissza)²⁵ 1696. január 17-én Pozsonyban végrehajtási parancsot (*executorium mandatum*) szereztek a királyi személynektől, Maholányi Jánostól. A mandátum felszólította Gyöngyösi Istvánt, hogy adja vissza a Máriássyak és a zálogjogon érintett Jelenik András elfoglalt birtokait, mivel az jogellenesen történt, mert nem vette figyelembe ellentmondásukat. Így megsértette az 1647. évi 130. törvénycikket, amely megújította az 1492. évi 59. törvényt, és elrendelte annak szigorú megtartását. Az 1492. évi 59. tc. pedig kimondja, hogy az adományos ne foglalja el azon birtokokat, amelyekre nézve az iktatáskor ellentmondás történt, s elrendeli, hogy ha ennek ellenére mégis elfoglalja így a birtokot, az ispánnak kötelessége őt meginteni, és felhívni őt a birtok visszaadására. Ha erre sem adja vissza az adományos a birtokot, az ellentmon-

20 GyöNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 142. sz. A Jászói Káptalan Esterházy Pál nádornak (1693. november 9. után)

21 ECKHART, *Magyar alkotmány...*, 356.

22 GyöNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 70. sz. Gyöngyösi a Szepesi Kamarának (1695. április).

23 Uo., 71. sz. Gyöngyösi a Szepesi Kamarának (1695. május).

24 Hogy végül milyen úton, és pontosan mikor nyerte el, egyelőre nem tisztázott.

25 Az örökösök az ő kezükből kivett egyéb – nem a Máriássyaktól zálogjogon szezett – Nyirő-féle birtokrészek miatt külön pereskedésbe kezdtek Gyöngyösivel. Ennek bemutatására az alábbiakban nem kerül sor.

dók újabb kérelmére, miután a valóságról meggyőződött, köteles őt a birtokból kivetni, és a javak közbecsűjében elmarasztalni.²⁶

A mandátumot ennek megfelelően 1696. február 14-én Gömör vármegye gyűlésén bemutatatták, ahol a parancs végrehajtásával Andrassy Péter főispánt (a helyettes alispánnal, szolgabírákkal, és esküdtekkel együtt) bízta meg (vármegyei *exmissio* kiadásával),²⁷ hogy a mandátumban idézett törvények erejével először figyelmeztesse Gyöngyösi Istvánt a birtokok visszaadására, és ha ezt nem teszi meg, vesse ki a birtokból. Ennek alapján Andrassy Péter főispán (annak az Andrassy Miklósnak a fia, akinek Gyöngyösi a familiárisa volt; az apjához fűződő közeli és jó viszony a fiával már nem állt fent) február 29-én figyelmeztető levelet írt Gyöngyösinek, melyben a mandátumra és az az alapján kelt vármegyei *exmissióra* (kiküldés) hivatkozva felszólította őt a birtokok visszaszolgáltatására.²⁸

Gyöngyösi, értesülve a helyzetről, a Szepesi Kamarához fordult segítségért. Kérésének alapja egyrészt, hogy ő nem az ellentmondók kezéből vette ki a birtokokat, mert amikor 1693 novemberében ellentmondtak a nádori adománynak, és az annak alapján történő bevezetésnek, ő a birtokokat nem foglalta el, hanem ezután a Kamara foglalta le a birtokokat a királyi fiscus számára, és ő a Kamarával kötött szerződés alapján tőle kapta meg a birtokokat. Miután a Császári-Királyi Komisszió meghagyta a javak birtokában, és az ő felszólításukra királyi beleegyezést is szerzett a szerződéshez, az ez alapján történő beiktatások idején a javak már régen tényleges birtokában voltak. Ennek következtében ő nem az ellentmondók kezéből vette ki a birtokokat, ellentmondásukkal nem törődve, hanem azokat a Kamara juttatta kezébe a megállapodásnak megfelelően. Másrészt több okból törvénytelennek találta Gömör vármegye *exmissióját*.

Ennek megértéséhez röviden ki kell térni a bírói parancsok természetére. A bírói parancsok ugyanis olyan utasítások voltak, amelyekkel a király és az ország nagybírái (az utasítási jog a király bírói hatalmából ered, így a nagybírák a generális joghatósággal ezt a jogot is megszerezték) az alsórendű törvényszékeket²⁹ és bírókat valaminek a megtételére utasították az adott perben.³⁰ Háromféle mandátum különböztethető meg, ezek közül az elsőrendű parancsok azok, amelyeket az 1563. évi 78. tc. úgy határoz meg, hogy „az első rendű parancsok azok, a melyeket a bírákhoz intéznek, avagy más olyanokhoz, a kik az igazság kiszolgáltatásának, vagy bármiféle törvénykezési ügyek végrehajtásának az előjárói és köztisztet viselnek”.

26 A közbecsű az ingóknak és ingatlanoknak a bírói gyakorlat által kialakított, állandó értéke. Ez alapján az adott vagyontárgy évi hozadékának tízszeresét tartották a dolog közbecsű értékének, ha a hozadék ismert volt, ellenkező esetben a *Tripartitumban* található táblázatot hívták segítségül. Vö. ЕCKHART, *Magyar alkotmány...*, 338.

27 A vármegye a végrehajtást saját közegeivel eszközölte kiküldő levél (*littera exmissionalis*) kibocsátása útján. Vö. VINKLER János, *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi véstől 1848-ig* (Pécs: Dunántúl Könyvkiadó, 1921), 2:670.

28 GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 154. sz. Andrassy Péter Gyöngyösi Istvánnak (1696. február 29.).

29 Kerületi és megyei törvényszékek, FRANK Ignác, *A közigazság törvénye Magyarhonban*, II. rész, I. darab (Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1846), 375. §.

30 VINKLER, *A magyar igazságszolgáltatási szervezet...*, 707.

A parancsot az egyik fél kérelmére és elmondása alapján adták ki. Az egyoldalú előadás azonban gyakran igazságtalan és törvénytelen utasítások kiadásához vezetett, amely sokszor nehéz helyzetbe hozta a parancsnak engedelmességre kényszerített alsóbb bíróságot. A 17. században ezért számos törvényben arra kéri az országgyűlés a királyt, hogy óvja meg a nemzetet a törvénytelen bírói parancsoktól.³¹ Az 1613. évi 34. tc., egyet kiemelve a sok közül, elrendeli, hogy „a peres ügyek eljárását a vármegyéken törvénytelen parancsokkal meg ne akasszák”, az 1625. évi 5. tc. pedig azt, hogy a törvénytelenül kibocsátott parancsoknak ne adjanak helyt.³² A bíró ezáltal jogot kapott arra, hogy a törvénytelen parancsot figyelmen kívül hagyja. Az 1635. évi 12. tc. pedig – bár elrendelte, hogy a parancsokat „méltó figyelembe kell venni” – kimondta, hogy ezentúl a bírói parancsokat a következő igazoló záradékkal kell ellátni: „*Rebus sic, ut praefertur, stantibus et se habentibus*”, azaz ha a dolgok úgy állanak és vannak, amint előadták. (A parancsnak ugyanis valós történeti alappal kellett rendelkeznie, viszont az, aki a parancsot kiadta, ezt nem volt képes megvizsgálni, de ennek a feltételnek a segítségével tudta a vizsgálatot az alsóbb bíróra hárítani.)³³ Ha pedig enélkül adják ki, a parancsnak ne adjanak helyt.

Ez a záradék így a bírónak egyenesen köteletségévé tette (eddig csak jogában állt) a törvényesség és igazságosság vizsgálatát.³⁴ A bíró ennek eredményeként a meghagyást vagy elfogadta, vagy félretette – ha például bizonyos, hogy a kérelmező elhallgatott vagy a tényálláshoz hozzátett valamit –, vagy pedig a törvényesség megállapítására a parancsot tárgyalásra bocsátotta (*ad forum contradictorium relegare*), ahol a felek meghallgatása után döntött az elfogadásról vagy félretételről.³⁵

A rövid kitérő után térjünk vissza arra, miért tartotta Gyöngyösi István törvénytelennek az *exmissiót*. Érvelése szerint, mivel a mandátum *iustificatoria clausulával* (igazolós záradékkal) van ellátva, Gömör vármegyének meg kellett volna tudnia, hogyan jutottak a javak az ő birtokába. Csakis akkor küldhette volna ki a vármegyét a főispánt a végrehajtásra, ha a birtokbavétel valóban a mandátumban állítottak és az abban idézett törvény (a fent említett 1647. évi 130. tc.) alapján történt volna. Ő azonban nem az ellentmondók kezéből vette ki azokat, következésképpen az *exmissio* törvénytelen, mert nem vették figyelembe a *iustificatoria clausulát*. A vármegyét az igazoló záradék ellenére ezt nem tette meg, vagyis nem vizsgálta a birtokba jutás körülményeit (annak ellenére, hogy ez kötelessége lett volna), tehát az *exmissio* a mandátum alapján törvénytelen.

Törvénytelen továbbá – folytatódik Gyöngyösi érvelése –, mivel amikor a vármegyei *exmissio* kelt, a vármegyei törvényszékének kellett volna üléseznie, de ez egyes szolgabírók távolléte miatt nem valósult meg, az adott nap pedig közgyűlésre nem volt kitűzve. Néhányan azonban abban bízva, hogy a törvényszéket megtartják, megjelentek, akikkel az alispán (Jelenik András) „intézett bizonyos ügyeket”, tehát jelen volt. Amikor eloszlófélben voltak az emberek, akkor olvasta fel a jegyző a mandátumot, s ahogy az ellenfél (Jelenik és a Máriássy testvérek) kívánták, azon nyomban ráíraták

31 Uo., 709, 711.

32 Vö. 1618. évi 13. tc., 1630. évi 10. tc, 1659. évi 45. tc., 1681. évi 30. tc.

33 FRANK, *A közigazság...*, 468.§.

34 VINKLER, *A magyar igazságszolgáltatási szervezet...*, 713.

35 KÖVY Sándor, *A magyar polgári-törvény* (Sárospatak: Nádaskay András, 1822), 331.

az *exmissiót*.³⁶ A jegyző pedig úgy írja, mintha ez *ex generali congregatione*, vagyis a közgyűlésből történt volna, de ez szerinte nem így történt. Ő pedig ezen a napon más elfoglaltsága miatt nem lehetett jelen. Úgy véli tehát, hogy a valóság bármilyen előzetes ismerete és a másik fél, azaz az ő meghallgatása nélkül a vármegyei törvényszék vagy a közgyűlés megkerülésével, az egyik fél kérelmére, „mintha annak akármely *simplex assertiója* (egyszerű állítása) valóságos törvény vagy szentírás volna”,³⁷ küldték ki a főispánt közvetlenül a végrehajtásra.

A vármegye igazságszolgáltatási joghatóságát ugyanis a megyei törvényszék (*sedes iudiciaria, sedria*) képviselte.³⁸ Gyöngyösi István azonban fent idézett levelében nem azt írta, hogy az *exmissiót* a *sedria* megkerülésével, hanem a *sedria* vagy a közgyűlés megkerülésével (*extra sedriam vel generalem congregationem*) adták ki. Ez alapján merül fel annak a kérdése, hogy a közgyűlés ekkor rendelkezett-e még valamilyen formában bírósági joggal. Ennek megválaszolására vissza kell lépni a megyei törvényszék kialakulásához, önállósulásához. A megyei törvényszék ugyanis a megyei közgyűlésből vált ki, a *congregatio parochialis*ból, amely akkor járt el, mikor a nádori *congregatio* nem működött. A törvényszék kiválása a 14–15. században mehetett végbe. A közös eredet a későbbiekben is hatott mind a *sedria*, mind a *congregatio* működésére. Főleg a 17. században gyakran megjelenik az a felfogás, hogy a *sedria* a közgyűléstől delegált, annak képviselőjében eljáró szerv. Ennek értelmében, ami a *sedria* hatáskörébe tartozik, az megilleti a *congregatiót* is.³⁹ A különválást nehezítette ezen túl, hogy a *sedriát* igen gyakran közvetlenül a közgyűlés befejezése után tartották meg, elősegítve az ügyek összekeveredését. Ez azonban érthetővé válik, ha figyelembe vesszük a 17. századi viszonyokat és az ország ekkori helyzetét. Ezért „ha az autonóm közönség egyszer összejön, intéztessenek el az autonóm ügyek”.

A vármegyék, miután észrevették, hogy ily módon összekeveredik a bírói és közgazgatási fórum, statútumaikban kezdték előírni a kettő szétválasztását.⁴⁰ Gömör vármegye még 1714-ben is arra kényszerült, hogy statútumában leszögezze: *sedria fiat sedria, congregatio autem fiat congregatio*.⁴¹ Gömör vármegyében tehát még az 1710-es években is jellemző volt a *sedria* és a közgyűlés hatáskörének összemosódása, 1696-ban feltehetően ezért írta Gyöngyösi István, hogy az *exmissiót* a *sedria* és a *congregatio* megkerülésével hozta meg a vármegye. Összegezve: az *exmissio* véleménye szerint így egyrészt azért törvénytelen, mert a mandátumban levő igazoló záradék ellenére a vármegye nem győződött meg a dolgok valódi állásáról, másrészt pedig azért, mivel nem a *sedria* (vagy közgyűlés) útján ment végbe.

36 A kiküldő levél kibocsátására mindig a felperes kérelmére került sor. Vö. VINKLER, *A magyar igazságszolgáltatási szervezet...*, 670.

37 GYÖNGYÖSI, *Leveléi és iratai...*, 8. sz. Gyöngyösi a Szepesi Kamarának ([Krasznahorka]Váralja, 1696. március 12.).

38 VINKLER, *A magyar igazságszolgáltatási szervezet...*, 159.

39 MEZNERICS Iván, *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században* (Budapest: Sárkány Nyomda, 1933), 6.

40 DEGRÉ Alajos, „Megyei közgyűlések a XVI–XVII. századi török háborúk korában”, in *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*, szerk. BÓNIS György és DEGRÉ Alajos, 35–53 (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971), 45.

41 MEZNERICS, *A megyei büntető...*, 6.

Érvei alapján Gyöngyösi arra kérte a Kamarát, hogy segítse meg őt egy *inhibitorium mandatum*mal (eltiltó parancs), hogy a már végrehajtásra kiküldött főispán ne járhasson el ellene. Ezt a mandátumot pedig juttassák el a főispán kezébe időben, és ha azt nem fogadná el, hanem tárgyalásra bocsátaná (*ad forum contradictorium* relegálná, vagyis ha a mandátumot nem fogadja el, a törvényesség és igazságosság vizsgálatára a törvényszék elé bocsátja – ez az, amit az előző, végrehajtási mandátum esetében megkerültek), abban az esetben támogassa őt szavatolói kötelezettségéből adódóan.⁴²

A Szepesi Kamarának ugyanis a Gyöngyösivel kötött szerződés alapján szavatolói kötelezettsége állt fent. Ingatlan jószágok elidegenítésénél általában a szerződésbe foglalták a szavatosság felvállalását, *expeditoria cautio* formájában, amelyben az ezt vállaló arra kötelezte magát, hogy a jószág tulajdonában a vele szerződött felet per esetén megvédi. Az eladó azért szavatol, hogy az általa elidegenített jószágnak jogos tulajdonosa volt.⁴³ A Kamarának jelen esetben, Gyöngyösi *evictora* lévén, per esetén azt kellett bizonyítania, hogy a birtokok jogszerűen háramlottak hűtlenség és magszakadás révén a királyi *fiscusra*, és ezért adta el Gyöngyösinek a birtokokat (igaz, hogy ő ugyanezen birtokokat nádori adományba kapta, de a Kamara csak a szerződés után adta kezébe a birtokokat arra hivatkozva, hogy az adomány túllépte a megengedett 32 jobbágytelek méretét).

1696. február-március fordulója táján kelt levelében Gyöngyösi annak a reményének is hangot adott, hogy a Kamara mint szavatolója *mandatum evocatorium* (perbehívó parancs) nélkül is védelmére kel, ha viszont ezt szükségesnek tartja, időben adják tudtára, hogy ennek megfelelően intézkedhessen.

A Szepesi Kamara, Gyöngyösi mellett fellépve, már március 2-án kérte a főispánt, hogy függesse fel a Nyirő-féle javak revízióját, amelyet a Máriaissyak és Jelenik András kezdeményezett. Gyöngyösi kérésének megfelelően ezek után 1696. március 31-én I. Lipót kiadott egy Gömör vármegyének szóló eltiltó parancsot, amelyben előírja, hogy hagyják meg Gyöngyösi Istvánt a javak birtokában, mivel a *Tripartitum* alapján a magvaszakadtak és a hűtlenség vétkébe esők birtokai a koronára szállanak, ezért Gyöngyösi jogszerűen kapta meg a birtokokat fizetség fejében a fiscustól.⁴⁴

Áprilisban sor került egy újabb eltiltó parancs (*superabundans inhibitorium mandatum*) kiadására is az uralkodótól, amelyben közli, hogy Simonchich Horváth János királyi ügyek igazgatója arról tájékoztatta, hogy a Gyöngyösi ellen kiadott végrehajtási mandátum foganatosításával Gömör vármegye Andrassy Péter főispánt bízta meg (a helyettes alispánnal, szolgabírákkal és esküdtekkel együtt – azért a helyettes alispánnal, mert az alispán, Jelenik András érdekelt volt az ügyben). Eljárásuk során azonban nem vették figyelembe az időközben kiadott tiltó parancsot, mivel azon a *sedrián*, amelyen Gyöngyösi bemutattatta az *inhibitorium mandatum*ot, ők ennek ellenére Gyöngyösire nézve további hátrányos rendelkezéseket hoztak az *executorium mandatum* alapján. Mindezt annak ellenére tették, hogy egyrészt az utóbbi már hatá-

42 GyÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 77. sz. Gyöngyösi a Kamarai Konzisztóriumnak (Kassa, 1696. március 12. előtt, minden bizonnyal február végén, március legelején).

43 HAJNIK Imre, *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1899), 173.

44 *Tripartitum* I. 10, 14.

lyát veszttette a tiltó mandátum által, másfelől az *exmissio* is törvénytelen, mert nem a generális gyűlés által, hanem némelyek által tartott „részgyűlésen” ment végbe.

A királyi ügyek igazgatója kérésére ezért újabb eltíltó parancsban írta elő, hogy hagyják meg Gyöngyösit az említett javak birtokában. Egyúttal a mandátum kézhez vételétől számított tizenöt napon belül a Curia elé idézte őket, hogy törvényes okát adják, miért nem tartották meg az első *inhibitorium mandatumot*.⁴⁵ Az 1563. évi 78. tc. (amelyet az 1625. évi 4. tc. újított meg) ugyanis előírta, hogy azokat, akik az első rendű parancsokat nem tartják meg, királyi paranccsal kell a királyi törvényszék elé idézni, és ha ott nem tudják törvényes és igazságos okát adni a parancs meg nem tartásának, kétszáz forinttal, tisztségének elvesztésével és becstelenséggel büntetik meg őket.

1696 májusában Gyöngyösi István, megköszönve az ő megsegítésére kiadott két tiltó parancsot, kérte a Kamarát, hogy az újabb tiltó parancs időben érkezzen meg Gömör vármegye törvényszékére, amelyet június 5–6-án tartanak Pelsőcön. Mivel kételkedett abban, hogy a vármegye elfogadná a mandátumot, s valószínűnek tartotta, hogy inkább ellentmondói fórumra bocsátja, ezért azt kívánta, hogy küldjenek a törvényszékre egy kincstári ügyvédet az ő megsegítésére, ha erre kerülne sor. Tudatta mindemellett, hogy az ellenfél ügyvédei nagyban bíznak győzelmükben, ezért nem árt a királyi *fiscus* részéről az elővigyázatosság és készüllet. Ha ugyanis az *executorium mandatum* alapján végül a főispán a mandátumban idézett törvények alapján eljár, meg fog neki ártani a Kamarától való jószágvásárlás. Akkor is, ha a szavatosság alapján az ezer forintot vissza is tértené neki, de nemcsak az ő, hanem a *fiscus*nak is kárára lenne, ha mindez bekövetkezne. Kérte mindebből következően, hogy a Kamara segítse őt meg továbbra is *evocatorium mandatum* nélkül, amellyel arra hivatkozva, hogy patrónusáról van szó, nem kíván élni. Végül pedig azt szeretne volna, hogy adják tudtára, kit rendelnek a törvényszékre, az ő segítségére, hogy időben levelezhessen vele.⁴⁶

A Szepesi Kamara ennek megfelelően Pelsőczy Györgyöt rendelte ki,⁴⁷ aki a királyi ügyek igazgatójának a helyettese volt (*Causarum Regalium Vicedirector*).⁴⁸ A Pozsonyban székelő királyi jogügyigazgató már a 16. században arra kényszerült, hogy a felső-magyarországi királyi érdekek védelmére, amit ő nem tudott ellátni, felső-magyarországi kincstári javak ügyvédjét nevezzen ki (*procurator fisci*), akinek jogilag képzett embernek kellett lennie, és aki alá volt rendelve a jogügyigazgatónak. Fő feladata a tanácsadás volt a Szepesi Kamarának jogi kérdésekben, valamint a jogvédelem az illetékes törvényszékeken a kincstári javakat érintő perekben, így részben a Kamara alá tartozott, fizetését is innen kapta.⁴⁹

A per azonban nem folytatódott tovább Gömör vármegye előtt, mivel májusban Máriássy Gábor felperes a pertől való elállási szándékát fejezte ki, az eltíltó mandá-

45 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Repraesentationes, informationes et instantiae (E254), fasc. 1696. március, No. 71. A kötetben hivatkozott, de nem teljes terjedelmében közölt források eredetijének másolatát a közreadók bocsátották rendelkezésemre.

46 Gyöngyösi, *Levelei és iratai...*, 79. sz. Gyöngyösi István a Szepesi Kamarának (1696. május).

47 Uo., 81. sz. Gyöngyösi István a Szepesi Kamarának (1696. június 1.).

48 Uo., 144. sz. A Szepesi Kamara Pelsőczy Györgynek.

49 Szűcs, *A szepesi kamarai...*, 30.

tumra hivatkozva, amely miatt saját kívánsága ellenére a pert nem folytathatja. Sze­ mélyesen ezt nem tudta megtenni a nagy távolság miatt, ezért Jelenik Andrást, Gömör vármegye alispánját bízta meg, hogy tegye ezt meg.⁵⁰

A második per a királyi Kúrián

Gyöngyösi István hányattatásai mindennek ellenére még nem értek véget. Máriássy Miklós és Gábor Jelenik Andrással újabb végrehajtási parancsot szerzett, jelen esetben Csáky István országbírótól, ítélmesterének (*protonotarius*), Szirmay Istvánnak címezve, amely 1696. április 29-én kelt Lőcsén. Ennek alapján Szirmay István szeptember 1-jére Eperjesre tárgyalást tűzött ki, amelyre az idézőlevél (*litterae certicatoriae*), bár már ré­ gen kiadták, Gyöngyösihez csak július 26-án jutott el egy vármegyei szolgabíró és ülnök által. Szirmay István idézőlevele ugyanis június 29-én kelt, melyben az országbírói man­ dátum alapján felszólítja Gyöngyösit, hogy jelenjen meg szeptember 1-jén Eperjesen.⁵¹

Gyöngyösi István ezért újra a Szepesi Kamarához fordult, remélve, hogy amint az előző perben is habozás nélkül megsegítették perbehívás nélkül is, csak a szavatosság erejéből fakadóan (*praeter evocationem etiam vi evictionis*), úgy ebben az ügyben is mellé állnak. Ezért saját részéről nagyfokú bizalmatlanságnak és udvariatlanságnak tartaná, ha *mandatum evocatorium* segítségével kérné a Kamarától ügyének megsegítését. Ettől tartózkodva levele erejével kéri ügyének védelmét azzal, hogy küldjenek a kítűzött tár­ gyalásra egy kincstári ügyvédet, és jelen levele vivőjével tudassák, kit jelölnek ki, hogy előzetesen levelezhessen vele.⁵² A kamarai tanácsosok ismét Pelsöczy György királyi helyettes jogügyigazgatót rendelték ki.

A végrehajtási parancs tartalmában eltér a korábbi, személynöki parancstól. Ebben az esetben nem az képezi az indokát annak, hogy Gyöngyösinek vissza kell adnia a kezén lévő birtokokat, hogy ő azokat az ellentmondásokkal nem törődve vette birtokba, hanem az, hogy a jogos tulajdonos Máriássy Miklós és Gábor, ezért nekik ezeket köteles visszaadni. A Máriássy testvérek és Jelenik András ugyanis a következőkről tudósítot­ ta az országbíró. (Mint fentebb említettem, a bírói parancsokat az egyik fél előadása alapján bocsátották ki.) A szóban forgó csetneki és rudnai birtokrészeket apjuk, néhai Máriássy Ferenc adta zálogba néhai Nyirő Józsefnek, akinek halála után rokonaihoz, Modory Annához és Szontágh Judithoz került, akik több mint hét évig birtokolták. Ezt követően Máriássy Miklós és Máriássy Gábor az előírt összeget megfizetve a Nyirő rokonoknak a birtokokat visszaváltották, majd újra zálogba adták Jelenik Andrásnak.

Időközben ugyanakkor a birtokok Gyöngyösi Istvánhoz kerültek. Arról azonban, hogy hogyan kerültek a birtokok hozzá (nádori adomány és szerződés által), csak any­ nyit ír a parancs, hogy az általa jobban ismert módon és formában jutott hozzájuk, és

50 Gyöngyösi, *Levelei és iratai...*, 157. sz. A Szepesi Káptalan Máriássy Gábor peréről Gyöngyösi István ellen (1696. május 19.).

51 Uo., 159. sz. Szirmay István Gyöngyösi Istvánnak (Zsolna, 1696. június 29.).

52 Uo., 82. sz. Gyöngyösi István a Szepesi Kamarának (1696. július 30.).

tartja őket kezén attól fogva a felperesek kárára.⁵³ A felperesek tehát azt szeretnék, hogy Szirmay István ítélőmester Gyöngyösit a birtokok visszaadására, s egyéb javaiból az időközben beszedett hasznoknak és okozott károknak a megtérítésére kötelezze.

Mindezt az országbíró a *Tripartitum* alapján tartja megalapozottnak. Indoklása szerint a *Hármaskönyv* ugyanis kimondja, hogy a zálogba adó fiai az apjuk által zálogba adott birtokot visszaválthatják, a zálogjog birtokosa ennek fejében a birtokot visszaadni köteles.⁵⁴ (A Máriássyak így jogszerűen váltották vissza a birtokokat.) A javak megszerzőinek pedig óvatosnak kell lenniük, mert az óvatlan vagyonszerzés következményei őket terhelik.⁵⁵ (Gyöngyösi az általa jobban ismert módon jutott a birtokokhoz és tartja kezén a felperesek kárára.) A rosszhiszemű birtoklás közben szedett gyümölcsök visszatérítésének kötelezettségét pedig a *Tripartitum* I.71. címére hivatkozva írja elő.⁵⁶

Ezután Csáky István országbíró felszólítja Szirmay Istvánt, hogy parancsa kézhezvételével – ha a dolgok úgy állanak, ahogy előadták (beleveszi mandátumába a *iustificatoria clausulát*) – tűzzön ki tárgyalást egy számára megfelelő időpontra, amiről a feleket törvényes módon értesítse. Ekkor menjen ki a felekhez, hívassa egybe a szomszédokat, az ő jelenlétükben hallgassa meg mindkét felet, majd miután megismerte a teljes valóságot és igazságot. Ha az úgy áll, ahogyan a felek előadták, akkor tegyen úgy, ahogy ő parancsában rendelkezik, miszerint a javakat jelen birtokos kezéből vegye vissza, és más javaiból térítse meg az időközben beszedett hasznokat és okozott károkat.⁵⁷

Itt érdemes egy kicsit megállni. Degré Alajos szerint ugyanis a magyar feudális jogban jogosultnak tekintették birtoklása alatt a birtok hasznainak szedésére és belátása szerinti elhasználására azt, aki akár jóhiszeműen, akár rosszhiszeműen tényleges hatalmat gyakorolt az adott birtok felett. Ezt részben a *Tripartitummal* támasztja alá, miszerint bármilyen hosszú ideig is tart egy per, a felperes nem követelhet kárpótlást az időközben szedett hasznokért.⁵⁸ Az elmaradt haszon megtérítését állítása szerint csak a 19. század elején kezdték megkövetelni.⁵⁹ Vagyis nem ért egyet Frank Ignáccal, aki vele ellentétben állítja, hogy a rosszhiszemű birtokos az időközben beszedett hasznokat megtéríteni köteles.⁶⁰ Jelen esetünk Frank Ignác álláspontját támasztja alá, mivel az országbíró, abban az esetben, ha a dolog úgy áll, ahogy a

53 Uo., 171. sz. Csáky István által kiadott egyezséglevél a Máriássy–Jelenik *versus* Gyöngyösi perben (Szentmihály, 1698. május).

54 *Tripartitum* I. 82. 3. §

55 *Trip.* I. 21. címre hivatkozik az országbíró.

56 A *Tripartitum* I. 71. ugyanis kimondja, hogy a csalárdság és álnokság senkinek nem válhat hasznára („*Ne fraus et dolus cuiquam patrocinari videatur*”) – az országbíró indoklásában hasonlóan fogalmaz, amikor írja, senki sem gazdagodhat jogtalanul a jogos tulajdonos terhére. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Máriássy család levéltára (P 491), Batizfalvi levéltár, fasc. VI (Csetneki iratok), fol. 230v.

57 Gyöngyösi, *Levelei és iratai...*, 171. sz. Csáky István által kiadott egyezséglevél a Máriássy–Jelenik *versus* Gyöngyösi perben (Szentmihály, 1698. május).

58 *Tripartitum* II. 71. 6. §.

59 DEGRÉ Alajos, „A feudális tulajdonjog egyik legjellemzőbb vonása”, in DEGRÉ Alajos, *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*, 342–351 (Budapest: Osiris Kiadó, 2004), 346–347.

60 FRANK Ignác, *A közigazság törvénye Magyarhonban I. rész.* (Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1845), 141. §. Mindezt Frank Ignác is a *Tripartitum* I. 71. címével támasztja alá.

felek előadták, nemcsak a birtokok visszaadására kötelezi Gyöngyösi Istvánt, hanem az időközben beszedett hasznok megtérítésére is. (A per egyezséggel fog végződni, amelyben éppen az lesz a felperesek engedménye, hogy nem követelik az elmaradt haszn megtérítését.)

Az országbírói mandátum tartalma, ami a Máriássyak és Jelenik elmondását tartalmazza, mindazonáltal több helyen is eltér a valóságtól. Gyöngyösi István szerint tudniillik nem pontosan a benne foglaltak szerint történt a birtokok visszaváltása és újbóli elzálogosítása. A Szepesi Kamarával tudatja egy levelében a kérdéses csetneki és rudnai birtokrészek sorsát, miszerint Máriássy Miklós Nyirő József halála után Jelenik Andrással összzejátszva mintha ő maga váltaná ki, tette le az adott pénzüsszeget a Nyirő rokonoknak, pedig azt a pénzt Jelenik András adta, és ő vette a javakat közvetlenül kezébe. A rokonok, mivel a pénzt nem a zálogszerződés szerint tették le, nem akarták felvenni a pénzt, csak azután tették meg mégis és osztották fel maguk között a pénzt, miután Máriássy Miklós perrel fenyegette őket.

Gyöngyösi véleménye szerint ez a pénzüsszeg nem is a Nyirő örökösöket, hanem a királyi *fiscus* illette volna, a Nyirő rokonok ugyanis rosszhiszemű birtokosként, a királyi *fiscus* jogának semmibevételével birtokolták azokat, mivel a birtokok Nyirő József magvaszakadtával a kincstárra háramlottak. Ő maga pedig a birtokokat, mint a Nyirő-rokonok kezén lévő birtokokat kérte és kapta meg nádori adományban, majd vehette kezébe a Kamarával kötött szerződés alapján.⁶¹ (Minden levelében a birtokokat Nyirő-féle birtokoknak nevezi, ő ezen birtokok helyzetéről szerzett még 1691-ben tudomást.)⁶²

Ám időközben az történt – folytatja március 12-én kelt levelében –, hogy a kifejtett módon a birtokok Jelenik Andrásához kerültek, amikor a Szepesi Kamara lefoglaltatta a javakat, már ő volt birtokban. Ez azonban nem érinti az ő jogát a birtokhoz, mert ő jogszerűen jutott azokhoz a nádori adomány és a szerződés alapján. A parancslevél teljesen figyelmen kívül hagyta azt, hogy a birtokokat ily módon szerezte meg, s őt rosszhiszemű birtokosnak minősítette.

A parancslevél alapján küldte ki Szirmay István a feleknek az idézőlevelet, amelyben a tárgyalást szeptember elsejére tűzte ki. Az időpontot azonban tévesen jelölték meg október elseje helyett. Mivel erre a napra már a Rákóczi család egy perének tárgyalása lett kitzúve, ezért az ügyet új időpont kijelölése nélkül elhalasztotta.⁶³

Erre hosszabb ideig nem is került sor. Gyöngyösi 1695 szeptemberében ugyanis arról értesíti a Kamarát, hogy még nem történt meg az új időpont kijelölése.⁶⁴

A tárgyalás végül 1696. február 9-én folyt le Eperjesen vármegyei esküdtek és a szomszédok jelenlétében. Ennek keretében a személyesen is megjelenő alperes Gyöngyösi István ügyvédje, Szentiványi Mátyás a tárgyaláson szavatosának, a királyi jogüggyigazgató helyettesének a megidézését és megjelenését kívánta. Továbbá azt, hogy

61 GyöNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 8. sz. (Gyöngyösi a Szepesi Kamarának (1696. március 12.).

62 Uo., 82. sz. Gyöngyösi a Szepesi Kamarának írja 1696. július. 30-án, hogy bárcsak ne szerzett volna tudomást a Nyirő-féle birtokokról, amelyek a rengeteg gond és fáradság által jelen öreg és beteg állapotába juttatták. Vö. 88. sz. Gyöngyösi a Szepesi Kamarának (1697. március).

63 Uo., 83. sz. Gyöngyösi István a Szepesi Kamarának (Sajógömör, 1696. augusztus 24.).

64 Uo., 84. sz. Gyöngyösi István a Szepesi Kamarának (Krasznahorka Váralja, 1696. szeptember 27.).

kijelentse, minden teher ezzel rá áthárult, a szavatós megidézésének ezen „egyszerű” módját választva, amely szerinte megfelel minden jogi követelménynek.

A felperesek ügyvédje azonban vitatta ezt az alperesi állítást. Érvelése szerint nem a törvények szerint való a szavatós egyszerű megjelenése, hanem az alperesnek a szavatost előzetesen perbe kellett volna hívnia,⁶⁵ mert a bíró enélkül nem szokott eljárni.⁶⁶ A felperesi ügyvédnek ebben igaza volt, mivel a szavatost minden esetben perbe kellett idéznie, ellenkező esetben, ha az alperes elmulasztotta a perbeidézést, és elvesztette a pert, a szavatós mentesült a kötelesség alól, mert perbehívás és idézés nélkül nem léphetett fel a perben.⁶⁷ A szavatost ugyanis ugyanúgy perbe kellett hívni, mint az alperest.⁶⁸ Ebben az esetben ez nem történt meg, Pelsőczy György csak a Kamara megbízása alapján jelent meg.

Felperesi ügyvéd ezenfelül érvelésében kifejtette, hogy az örökösöknek joguk volt a birtokok visszaváltására. Ezért az, hogy a birtokrészek a *fiscus* kezébe kerültek, ebben az esetben nem akadályozhatta volna meg a visszaváltást, főleg úgy nem, hogy a Máriássy testvérek megfizették a szükséges összeget a Nyíró örökösöknek a visszaváltás érdekében. Ez az érvelés azonban nem teljesen helyes. Ugyanis akkor, amikor elismeri, hogy a birtokok a *fiscus*hoz kerültek, csak azt ismeri el, hogy ez Nyíró József megszakadása miatt történt. Ha ez így történt volna, igaza lenne abban, hogy annak ellenére, hogy a birtokok a kincstárhoz kerültek, a Máriássyak visszaválthatnák azokat, hiszen a birtokok tulajdonosai ők lettek volna, és a fiúk jogosultak visszaváltani az apjuk által elzálogosított birtokot. Mindezt azonban mégsem teheték volna meg, mivel a birtokok tulajdonjoga hűtlenség miatt a kincstárra szállt. Ezt viszont felperesi ügyvéd nem ismerte el. (Megemlítendő, hogy Gyöngyösi István már a testvérek örökösi jogát is megkérdőjelezte, mivel szerinte a közvetlen örökösök Máriássy Sándor és néhai Máriássy László fiai lennének, ha a birtokok nem háramlottak volna a kincstárra. Az általa említettek valóban közelebbi rokonai voltak Máriássy Istvánnak.)⁶⁹

Az ilyen módon megidézett szavatós, Pelsőczy György megjelent a tárgyaláson, hogy felszólaljon az ügyben, feleletéből viszont egyértelműen kitűnt, hogy őt nem hívták perbe, noha a felperesi ügyvéd szerint erre elegendő idő állt volna rendelkezésére. (Az idézőlevelet 1696. július 26-án kapta meg Gyöngyösi.) Ezért a királyi kincstár képviselőjében Pelsőczy György, annak ellenére, hogy megjelent, a perbe nem léphetett be. Ebből adódóan nem tudta megcáfolni az ellenfél érvét, miszerint a birtokok visszaváltását nem akadályozhatta volna meg a birtokok *fiscusra* háramlása, s nem tudta igazolni, hogy Gyöngyösi István nem rosszhiszemű birtokos, mivel a birtokok jogszerűen háramlottak hűtlenség és megszakadás révén a királyi *fiscusra*, és így adták el a birtokokat neki.

Miután Gyöngyösi István így magára maradt, a felperesi ügyvéd indítványára és Szirmay István országbírói ítélmester segédletével peregyezsége (*transactio*) került

65 Az egyezséglevél *commissio provocatoriáról* beszél, azaz idéző meghagyásról.

66 GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 171. sz. Csáky István által kiadott egyezséglevél a Máriássy–Jelenik *versus* Gyöngyösi perben (Szentmihály, 1698. május).

67 VINKLER, II. kötet, 336, 338.

68 FRANK, *A közigazság...*, 388. §.

69 GYÖNGYÖSI, *Levelei és iratai...*, 66. sz. Emlékirat a Szepesi Kamarának (Kassa 1694. február).

sor. A peregyezés szűkebb jelentésében nem más, mint egy olyan „szerződés, mely a felek között egy már per tárgyává tett ügyre vonatkozólag, folyamatban lévő perben, kölcsönös engedékenység mellett a bíróság előtt jön létre”,⁷⁰ ahogy ez a jelen esetben is megvalósult. Ennek keretében a felperesek elálltak a pertől, és lemondtak az időközben beszedett hasznok követeléséről. Gyöngyösi Istvánnak vissza kellett adnia a birtokokat a zálogjogon érintett Jelenik Andrásnak, s le kellett mondania az azokhoz fűződő minden jogáról, a kincstárnak a birtokokért fizetett összeg visszaszerzésének lehetőségén túl.

Gyöngyösi a pernek számára igen hátrányos végkimenetelét Pelsőczy Györgynek tulajdonította. Pár hónappal később, 1697 áprilisában kelt levelében nyíltan leírja, hogy a birtokokat azért kellett visszaadnia Jelenik Andrásnak, mert Pelsőczy György őt rászedte.⁷¹ Nem is alap nélkül. A második, az országbírói fórumon zajló pert valóban őmiatta veszíthette el.

Láthattuk, hogy az első, vármegye előtt zajló per alatt Gyöngyösi kérte a Kamarát, hogy a szavatosságból adódóan segítsék őt meg, de ezt tegyék meg *mandatum evocatorium* nélkül, s ha nélkül ezt nem tennék meg, akkor a hivatalos megidézéshez fog folyamodni.⁷² Miután a Kamara melléje állt, alig győzte megköszönni, hogy ezt idézés nélkül megtették. Arra hivatkozott, ez a részéről nem is lett volna illő, patrónusáról lévén szó. Kérte továbbá, küldjenek egy kincstári ügyvédet a törvényszékre az ő megsegítésére, hogy levelezhessen vele, aki, mint tudjuk, Pelsőczy György volt. A kiküldésre végül már nem került sor, mert a felperesek elálltak a pertől.

Amikor a Máriássyak megszerezték ellene a második végrehajtó mandátumot, Gyöngyösi korábbi tapasztalaiból kiindulva azt írta a Kamarának, hogy miként az előző, vármegyei perben, úgy ismét segítsék meg perbehívás nélkül. Újfennt kérte egy kincstári ügyvéd kijelölését, hogy *kapcsolatba léphessen vele*, aki – hivatalánál fogva – megint csak Pelsőczy György, a királyi ügyek aligazgatója (*causarum regalium vicedirector*) lett.⁷³

Pelsőczy azonban *most sem* (ahogyan az előző perben sem tette meg, csak ott ez nem derült ki a per megszűnése miatt) *tudatta* Gyöngyösivel, *hogy őt*, vagyis az általa képviselt Kamarát mint szavatost ahhoz, hogy a perben részt vehessen, *perbe kell idéznie*. Még valószínűbb, hogy az egyébiránt jogi jártassággal és tapasztalattal rendelkező Gyöngyösi kifejezett kérdésére adhatott megtevesztő információt előzetes konzultációnk során. Csak az eperjesi tárgyaláson megjelenve jelentette ki, miként a per ismertetése során már előkerült, hogy az ő perbehívása elmaradt. Így nem bizonyította Gyöngyösi jogszerű birtokszerzését, aki emiatt kényszerült visszaadni a nádori adományban kapott Máriássy–Nyirő-féle birtokrészeket.

70 VINKLER, *A magyar igazságszolgáltatási szervezet...*, 589.

71 GYÖNGYÖSI, *Leveli és iratai...*, 90. sz. A Szepesi Kamarának (1697. április).

72 Uo., 77. sz. Gyöngyösi a Kamarai Konzisztóriumnak (Kassa, 1696. március 12. előtt).

73 Uo., 82. sz. Gyöngyösi István a Szepesi Kamarának (1696. július 30.).

A számos értékes forrást megismerve látható, hogy azoknak a birtokoknak a sorsa, amelyeket Gyöngyösi István az Esterházy Pál nádorhoz fűződő személyes kapcsolatnak köszönhetően nádori adományba kért és kapott, milyen nagymértékben megnehezítette életének utolsó évtizedét. Noha jogszerűen jutott a birtokokhoz, mégsem tudta őket megtartani. Ennek az okát azonban igen nehéz pontosan meghatározni. Az első perben az ezt alátámasztó tényezők közé tartozik a vármegye ellene való „összefogása” (a főispán azonnali kiküldése végrehajtásra a vármegye „részygyűlése által”, az első eltiltó parancs figyelmen kívül hagyása), mely részben eredhet a vallási ellentétből.⁷⁴ Az pedig, hogy a Kamara mind a vármegyei, mind a kúriai perben Pelsőczy György kincstári ügyvédet jelölte ki védelmére, igen hátrányosan érintette Gyöngyösi Istvánt. Az események szerencsétlen láncolata nem tárta fel előtte a szavatos perbehívásának szükségességét, Pelsőczy pedig szándékosan hagyta meg ebben a feltevésben. Az, hogy ezt miért tette, igencsak kérdéses. A Szepesi Kamara ugyanis teljes mértékben támogatta Gyöngyösit, és Pelsőczynek a Kamara megbízása alapján hasonlóképpen kellett volna eljárnia. Az okokat így csak találgathatjuk. Felmerülhet azonban a személyes ellenszenv, részrehajlás, netalán megvesztegetés is. Mindenesetre a Máriássyak, egy hagyományos kuruc és protestáns család tagjai meg tudták tartani Rozsnyó környéki birtokaikat Gyöngyösivel szemben. Amikor ugyanis látták, hogy az eltiltó mandátum miatt a vármegyei perben nincs sok esélyük a győzelemre, még ennek a pernek folyása alatt fordultak az országbíróhoz, a hozzájuk hasonlóan szepességi birtokos Csáky Istvánhoz, okulva a vármegyén történetéből. Az országbírói parancslevél tudniillik április 29-én kelt, a vármegyei pertől pedig csak május vége felé álltak el. Sikerükben – Pelsőczy mellett – közreműködtek az állami abszolutizmus hagyományos ellenfelének számító rendiség jogi fórumai: a vármegyei közgyűlés/törvényszék, az országbíró és ítélőmestere. A Gyöngyösi mögött álló állami szerv, a Szepesi Kamara támogatása végsősoron elégtelennek bizonyult.

A Gyöngyösi István javára tett nádori adomány sorsát végigkísérve feltárult előttünk az a társadalmi kapcsolati mikrohálózat, amely a költő mozgásterét, érdekérvényesítési képességét meghatározta a 17. század végi Felső-Magyarországon. E biográfiai eredmény alapvetően jogtörténeti szemléletű, a nádori adomány sorsát végigkísérő perrekonstrukciós elemzésnek köszönhetően születhetett meg.

Jogtörténeti szempontból végül említésre méltó, hogy az időközben szedett hasznok megtérítésének követelése Frank Ignác álláspontját igazolja Degré Alajossal szemben. A peregyezésben ugyanis, amelynek a felek kölcsönös engedményével kell létrejönnie, a felperesek engedékenységére éppen ennek elengedésében nyílt meg.

⁷⁴ Uo., 66. sz. Emlékirat a Szepesi Kamarának Kassa (1694. február). Kéri a Kamarát, segítse őt meg a Máriássyakkal szemben, csak azért is, mert írja, hogy az egész vármegyében ő az egyetlen katolikus, és ezért a vármegye csak színleg áll mellette.